

Kotkavirran artikkelissa. Sinänsä tällaisen säikeiden risteily sopii virittämään ajatuksia; ehkä painotuseroista ei kannata kiistellä.

Kirja on tulosta Helsingin yliopiston filosofian laitoksen *Laki ja paha* -tutkimushankkeesta. Hanke on näkynyt ulospäin myös ”Pahan kasvoja” -kollokviossa, ja ainakin jo *Nuori Voima* -lehden *Pahanumerossa* (2/01) on ilmestynyt esitöitä.

Rajaan esittelyni Kantin keskeisiin moraalia ja pahaa koskeviin ajatuksiin. Sen jälkeen pitäydyn artikkeleissa, joissa paneudutaan nimenomaan Kantin filosofiseen ajatteluun, sekä tarkastelen lyhyemmin kahta Nietzscheä käsittelevää artikkelia. Näistä avautuu kaksi erilaista näkökulmaa etiikan kysymyksiin. Valintani eivät ole arvottavia.

Pahan välttämättömyys Kantin ajattelussa

Pahan ongelma on askarruttanut länsimaisia filosofejä antiikista alkaen. Kristinuskon aikana teologinen kysymys taas on, miksi kaikkivoipa Jumala sallii pahan. Kant katkaisi siteet teologiseen pahan selettelyyn, teodikeaan. Pahan ongelma jäi filosofiasakin taka-alalle ja siitä tuli lähinnä psykiatrian, sosiologian tai biologian asia. Kuten Jarna Petman huomauttaa, pahuus on viime aikoina palannut myös filosofiseen keskusteluun, varsinkin kantilaisin ja lacanilaisin painoituksin. Pahuuden retoriikkaa käytetään poliittisessa elämässä, sellaisena ”pahuuden patologisena dialektiikkana”, jossa pahuus irrotetaan yhteyksistään ja dialogin mahdollisuudesta. Uusi filosofis-psykoanalyttinen

keskustelu toimii tällaista retoriikkaa vastaan. Tätä keskustelua kehitellään myös tässä kirjassa.

Kirjassa puhutaan ”pahasta eurooppalaisessa perinteessä”. Kantin ajattelusta juontuukin juuri eurooppalainen hyvän ja pahan jännite. Valistusaika loi järjen ja humanismin liiton, jonka piti viedä länsimainen ihminen – universaalisuuden lupauksiin – pois siitä raakalaisuuden tilasta, jota pitivät yllä ”alaikäinen” alistuminen uskomuksille ja ennakkoluuloille. Kantin tiivistämä ajatus valistuksesta ihmisen täysi-ikäisyytenä oli avaamassa tietoisien muutoksen ja edistyksen näköalaa.

Valistusta on arvosteltu yhteiskunnallista kehitystä ja ihmisen moraalista täydellistymistä koskevien ajatusten yksioikoisuudesta. Ajatus siitä, että valistunut järki tuottaisi humanimman yhteiskunnan, ei ole kestänyt maailmansotien, 1900-luvun totalitarismien ja keskitysleirien todellisuutta. Moraalin ja hyvän elämän perusteiden pohtimista kalvaa kysymys siitä, kuinka näin käsittämätön paha ylimalkaan on mahdollista.

Immanuel Kant oli keskeinen valistusfilosofi, mutta hän ei oikaissut historiaa järjen voittokulukuksi. Kantin ajattelu on rajankäyntiä: puhdas järki yltää tuohon, ei edemmäs, kokemustodellisuutta hahmottava teoreettinen järki puolestaan tähän, moraalista toimintaa ohjaava puhdas käytännöllinen järki omalle alueelleen ja esteettinen arvostelukyky omalleen. Kartoittaessaan järjen rajoja Kant pyrki estämään sekä rationalismin että empirismin ylilyönnit.

Kant määrittellään modernin paha-

mutta osoittaa (tätä ei Kotkavirta korosta), että vaikka Kant irtautuu teodikeasta käsitteellisesti, hän on riippuvainen teodikean sisältämistä tarinoista heti ryhtyessään havainnollistamaan ajatuksiaan. Paratiisin vaistonvarainen elämä rikkoutui, kun järki alkoi ohjata tekemään vertailuja. Kielletyn hedelmän maistaminen johti uusiin, myös luonnottomiin nautintoihin. Halujen ristiriitaisuus herätti kysymyksen moraalisesti oikeasta ja ihmisen kyvystä ”valita itselleen elämän kulku”. Tämä johti halujen säätelyyn ja taipumukseen hankkia ”toisten kunnioitusta hyvällä käytöksellä” ja katkemällä sen, mikä voisi aiheuttaa väheksyntää. Tästä seuraa ”loputon kulttuurin laajenustusten sarja”.

Tämä muistuttaa Rousseauin ajatusta kulttuurista tapojen turmelijana ja viittaa myös Nietzscheen, joka yhdisti moraalin synnyin teeskentelyyn, peittelyyn ja hämäykseen. Kotkavirta nostaa keskeiseksi käsitteeksi Kantin ajatuksen ihmisen ”epäseurallisesta seurallisuudesta”. Ihmisen pyrkimys muodostaa yhteiskunta on antagonismin läpitunkema: yhdistymisen tarpeeseen liittyvä eristäytymisen pyrkimys, vastarinta. Vastarinta on samalla pyrkimystä oman aseman vahvistamiseen. Se saa ihmisen voittamaan laiskuutensa ja herättää hänen kunnian, vallan ja omistamisen himonsa. Tämä kuitenkin määrittelee vain moraalin ”toisen puolen”, ihmisen käyttäytymisen aistien ja kokemusten ohjaamana luonnonolentona. Järkiolentona ihminen voi nousta tällaisten vaikuttimien yläpuolelle ja tajuta moraaliset toimintaohjeet kategorisen impe-

ratiivin pohjalta. Ihmisten pärjääminen maailmassa jää kuitenkin riippumaan siitä, että ehdottoman moraaliohjeen noudattamisesta syntyvä itsekunnioitus sekoitetaan onnistuneesta moraalista manipuloinnista koituvaan arvostukseen. Tämä sekaannus pitää Kantin mukana ”ihmisten välistä kilpailua ja heidän kykyjensä kehitystä”. Kaksinaisuus kertoo myös liberalismiin molemmista puolista: yhtäältä tähän kuuluu yksilön moraalisten valintojen vapaus ja riippumattomuus sekä niihin liittyvä vastuu ja toisaalta yksilöiden välinen kilpailu ja moraalinen manipulointi – eli ”päämäärä itsessään” ja välineellisyys.

Richard Bernstein pitää ristiriitaisena Kantin ajatusta, että ihmiseen on toisaalta juurtunut universaali taipumus pahaan mutta että ihmistä silti voi pitää siitä vastuullisena. Kotkavirran mukaan ristiriitaa ei ole, koska Kantin ajatus pulmallisesta seurallisuudesta osoittaa ihmisen ristiriitaisuuden ja antaa samalla puitteet pyrkimykselle saada se moraaliseen hallintaan. Mutta onko asia sillä hyvä? Kantin ikään kuin annetaan päästää itse itsensä veräjäs-tä. Liberalismin sisäisen ristiriidan kannalta Kantin ihmiskäsitys näyttäytyy eri valossa. Hänen tekemänsä jyrkän jaon ihmiseen järkiolentona ja luonnonolentona voi nähdä liberalismiin dilemman filosofisena antropologisointina ja samalla sen oikeuttamisena. Ristiriidan pysäyttäminen kahteen ylittämättömään horisonttiin ikuistaa tilanteen ja antaa pahalle sen radikaalisti modernin ajatusmuodon. Tämä paha on laajasti ottaen historiallisen ratkaisemattomuuden allegorisointi.

asetelmaa.

Kuten Tuomas Nevanlinna huomauttaa artikkelissaan ”Radikaali ja diabolinen paha”, miksi-kysymyksiä moraalisen valinnan syistä ei voi esittää, koska se loukkaisi vapauden periaatetta. Tämä jättää kuitenkin auki kysymyksen, mikä valinnoissa on vapaata ja mikä ehdollista. Nevanlinna - joka pohtii näitä kysymyksiä sloveenifilosofien Slavoj Žižekin, Joan Copjecin ja Alenka Zupančičin avulla – määrittää valinnan vapautta lacinilaisella pakotetun valinnan käsitteellä. Tällaisen valinnan tekee esimerkiksi Oidipus, joka subjektivoi, ottaa omakseen kohtalonsa. Oidipusta kohtaavien tapahtumien kohtalomaisuus ei ollut hänen valittavissaan. Silti hän tässä vaihtoehdottomuudessa valitsee itsensä. En jää nyt pohtimaan sitä, että laittamalla tapahtumien paikalle diskurssin ja vaihtamalla etumerkin olemme varsin lähellä althusserilaista ideologian subjektia. Sen sijaan ihmettelyn esimerkkiä fetisismistä, jossa korkokengän valitseminen halun perimmäiseksi objektiksi ja vaikuttimeksi määritellään samanlaiseksi pakotetuksi valinnaksi, jossa ”subjekti edeltää kaikkia objektejaan”. Se että emme voi sanoa minä päivänä satsaus tapahtui, vaan että se on ymmärrettävä tiedostamattoman tai kantilaisittain ”mielenlaadun” tason tapahtumaksi, ei riitä tekemään siitä pakotettua valintaa tässä merkityksessä. Addiktioiden muodostuminen on ilmiöllinen ja psyykinen tapahtuma. Tiedostamattomassa tapahtuva on ”aina jo”, mutta se on silti prosessi tihentymiseen ja siirtymiseen; moraalisen toimintaohjeen

transsendentaalinen valinta on kerrallinen, ehdoton. Kantilaisittain voi tietenkin ajatella, että taipumuksena addiktio on moraalisen valinnan piirissä.

Nevanlinna esittää syyllisyyden yhdistävän Kantin ajattelua ja psykoanalyysia. Syyllisyys ei välttämättä synny siitä, että olisimme todella tehneet jotain väärää, vaan se ilmoittaa meille, ettemme joutuisina olentoina koskaan kykene täysin toimimaan kategorisen imperatiivin tai yliminän vaatimusten mukaisesti. Samalla ”huono omatunto” kertoo meille negatiivisesti toisin valitsemisen mahdollisuudesta.

Tämä näyttää kyseenalaistavan edellä esittämäni ajatuksen kantilaisesta lohkomisesta. Lohkominen viittaa ambivalenssin rikkovaan ja eheyttävää symbolisaatiota karttavaan hyväksi ja pahoiksi varattujen elementtien erottamiseen toisistaan ja pelaamiseen toisiaan vastaan. Tässä tapauksessa se näyttää tarkoittavan luonnollisen ja järjellisen lohkaisemista erilleen. Jos kuitenkin puhtaan järjen ajatellaan ilmaisevan itseään vain negatiivisesti, tämä alkaisi purkaa oppositiota. Eikö tässä piile sellainen käsitteellinen horjunta, joka ei pysy vastakohtien rajoissa? Kun Kant alkaa puhua moraalista valinnasta ja sen ”edellyttämästä” radikaalista pahasta, hän tulee erottelun saumakohtaan, jota voi kuvata Nevanlinnan ja hänen kumppaneidensa termein. Tässä saumakohdassa joudutaan myös pohtimaan hämmentävää kysymystä ”diabolisesta pahasta” eli pahasta omana moraalityönä. Žižek hyväksyy ajatuksen: jos kerran pahakin

latteuksien paljastamiseksi. Hän ei herätä kysymystä Nietzschen oman moraalikäsitteksen mahdollisesta latteudesta. Jos vaikkapa aristokratian ”hyvä” määrittelee ”terveen ylhäisesti” sosiaalisesti alempien huonouden eli alhaisuuden, voiko sen niin pidäkkeettömästi erottaa kriittisestä momentista? Mistä tulee tällainen myönteisyyden ja kielteisyyden kahtiajako?

Nietzschen käsittelyä jatkaa Miika Luoto kirjoituksessaan ”Nietzschen hirvittävä ilosanoma”. Ilosanomassa hirvittää se, että ihmiseen juutalais-kristillisesti iskostetusta syyllisyydestä vapautuminen ja sen korvautuminen ”tulemisen (*Werden*) viattomuudella” edellyttää kaikkien arvojen uudelleen arviointia – niiden perusteettomien perusteiden näyttämistä. Nietzschen immoralismi tarkoittaa moraalin kertakaikkista kyseenalaistamista siten, että osoitetaan kuinka moraalikäsitteykset aina ovat kiinnittyneet vain tiettyyn elämänmuotoon. Luoto siteeraa: ”moraali seurauksena, oireena, naamiona, Tartuffen-laatuna, sairautena, väärinymmärryksenä; mutta myös moraaliksi syyntä, parannuskeinona, kiihotusaineena, esteenä, myrkkynä”. Sen sijaan, että ajattelisimme moraalista lähtökohtana Kantin maksimien tapaan, meidän tulee ajatella moraalista käytännön vaihtelevia tarkoituksia palvelevana – eräänlaisena siirtymä- ja peittelytoimivana uskomusten ja uskottelun retoriikkana.

Luoto jatkaa Siveniuksen aloittamaa käsittelyä herran ja orjan suhteesta, ja siitä hahmottuu selvemmin nietzscheläisen moraalin genealogian perusele. Nietzsche

abstrahoi aristokratian elämänmuodosta nousevan ”hyvän” kaiken syyllisyydentunnosta vapaan elämän myöntämisen periaatteeksi, kun taas alistettujen elämänmuodosta abstrahoituu elämää rajoittavan kaunaisuuden ja syyllisyydentunnon periaate. Orjalle herran suvereeni itsensä myöntäminen on paha, kaunan aihe – näin alistettujen elämänmuoto kääntää hyvän pahaksi.

Tämä on kovin ambivalentti ajatus, vaikka Luoto ja Sivenius eivät sitä sellaisena pohdi. Kysymys ei suoranaisesti ole yhteiskunnallisesta kannanotosta lyötyjen lyömiseksi, vaan pikemminkin yrityksestä osoittaa, kuinka sorron tosiasia kristinuskolla höystettynä tuottaa orjamoraalin rampauttavine syyllisyysobsessioineen. ”Kriittinen momentti” kommentoi periaatteessa sortoa väärytenä. Mistään yhteiskunnallisesta taistelusta Nietzschen katsannossa ei kuitenkaan ole kysymys, vaan halusta irtautua sidoksista ”lapsen viattomuuteen”, uuteen alkuun.

Mutta millä keinoin tässä on päästy hyvän ja pahan tuolle puolen? Jos alhaiset ovat ylhäisille huonoja (likaisia ja haisevia), eikö siihen sisälly moraalista latausta? Nietzsche esittää hyvän kääntymisen pahaksi yksinomaan alhaisen kaunaisena reaktiona, mutta eikö tämä paha jo *sisälly* huonoon (lue: väheksyntään), toisin kuin Nietzschen ”transsendentaalinen” erotte lu antaa ymmärtää? Ja kun lika näin on tarttunut, mahtaako dionyysinen pyykäys riittää sen puhdistamiseen uuden alun merkiksi? ”Huonoon” sisältyvästä pahasta kiinni pitäminen siirtäisi pahan

ensi sijassa ylhäisön toimien ja asenteiden vaikutukseksi. Nietzsche pääsee ”huonon” moraalisesta latauksesta hyvän ja pahan tuolle puolen vain halkaisemalla ambivalentssin. Torjunta tuottaa yli-ihmisen, ja samassa heilahduksessa Zarathustran ajatus käskijää etsivästä yhteiskunnasta sysää syrjään äskeisen hyväntahtoisesti abstrahoin kuvauksen vallantahdon luonteesta ja vaikutuksista.

Lopuksi

Kun Kant lähtee moraalilain kunnioittamisesta, Nietzsche tahtoo osoittaa naturalistisesti tällaisten asenteiden kiinnittymisen maailmallisiin käytäntöihin ja etenee pidäkkeettömään itsensä toteuttamiseen, affirmaatioon. Nietzsche on tullut uuteen keskusteluun tämän ”myöntämisen” ja moraalin vakiintuneiden perusteiden purkamisen kautta; myös Foucault’n genealogia on vienyt katseet häneen, samoin kielen figuurisuuden korostaminen. Kantin kautta taas on avautunut uudella tavalla ajankohtaistunut pahan problematiikka, usein lacanilaisesta psyykoanalyysistä kiinnostuneiden tutkijoiden vaikutuksesta, kuten myös *Radikaali paha* -kirjassa. Kun lisäksi tulevat pahan dekonstruktio, ”banaalin” pahan pohdinta, kansainvälisen oikeuden kysymysten käsittely ja historiallinen analyysi natsioikeuden tavasta hyödyntää valistuksesta ja kantilaisuudesta juontuvaa oikeuspositivismia, on tuloksena tärkeä, moniulotteinen ja keskusteluun haastava kirja.

Erkki Vainikkala

Puhutteko jälkikolonialismia?

Pirjo Ahokas & Lotta Kähkönen (toim.) 2003 *Vieraaseen kotiin*. Kulttuuri-
nen identiteetti ja muuttoliike kirjallisuudessa. Turun yliopisto. Taiteiden tut-
kimuksen laitos. Sarja A, n:o 52. 308 s.

Jälkikoloniaalinen kirjallisuudentutki-
mus on suurimmaksi osaksi englannin-
kielistä. Sen tutkimuskohteena ovat puo-
lestaan ne kirjalliset traditiot, jotka ovat
olleet olemassa siirtomaavallan aikana,
syntyneet sen kuluessa tai ottavat kantaa
siirtolaisuuden ja imperialististen valta-
asetelmien kokemuksiin. Kolonialistinen
menneisyys on parin vuosikymmenen
ajan saanut tutkijat kirjoittamaan ja mer-
kityksellistämään historiaa uudelleen.

Viime vuonna ilmestynyt, Pirjo
Ahokkaan ja Lotta Kähkösen toimittama
Vieraaseen kotiin siirtää teoreettista pai-
nopistettä nykyaikaa kohti. Kirjan nimes-
sä ja sen 11 artikkelissa nousevat keskei-
siksi sekä ne olosuhteet, joissa ollaan, että
ne, joihin saavutaan. Turun yliopiston
yleisen kirjallisuustieteen tutkimusryhmä
tuo näkyväksi kirjallisuusteorian nykykä-
sitteitä ja itse kirjallisuuteen vaikuttavia
kiihtyvän kansainvälisen muuttoliikkeen
seurauksia. Yhdysvaltain, Karibian ja Eu-
roopan kirjallisuuksien tutkijat kysyvät:
millaisia ovat ne identiteetit ja mahdolli-

suudet, joita nykykirjallisuus tarjoaa?

Feministinen, jälkistrukturalistinen
ja postkoloniaalinen tutkimus yhdistää
toisiinsa kokoelman teoreettisesti polvei-
levia artikkeleita. Erityisesti painotetaan
näkökulmia, joissa huomioidaan globaa-
lin ja paikallisen, siirtolaisuuden, rodun,
etnisyyden ja sukupuolen mutkikkaat
suhteet. Kirjan kokonaisuuden kannal-
ta tämä moniaineksisuus aiheuttaa jon-
kin verran toistoa ja hajanaisuutta. Silti
teoksen vahvuus on nimenomaan teo-
riassa. Moniaalle versova kokonaisuus
on kattava ja perusteellinen johdatus: se
antaa välineistöä nykytilan pohtimiselle.
Suomenkielinen ja pääosin suomalaisten
tutkijoiden kirjoittama teos avaa merki-
tyksellistä ja ajankohtaista keskustelua
kulttuurisidonnaisesta kirjallisuudesta ja
tieteen tekemisen perinteestä. Teos herät-
tää odotuksia siitä, mitä suomalainen teo-
retisointi voi tuoda angloamerikkalaiseen
valtavirtaan hyväksytyjen lähtökohtiensa
rinnalle ja jatkoksi.

Vieraaseen kotiin -teoksen välittämässä kirjallisuuskesityksessä korostuu sekä kaunokirjallisuuden että tutkimuskirjoittamisen maailmallisuus. Kirjoittamisen tilanne on olla likainen ja epäpuhdas, poliittisesti ja eettisesti sitoutunut. Tutkijat purkavat auki ja solmivat uudelleen fiktiivisen kirjallisuuden sidosta suhteessa kirjoittamisajankohdan yhteiskunnallispoliittiseen liikehdintään. Kirjallisuuden tutkimuksen kannalta voi olla vieläkin tärkeämpää, että kirjallisuus itse näyttäytyy paitsi tutkimuskohteena myös tutkimusmenetelmänä, jolloin kulttuurisia arvoja ja ideologioita ei pidetä kirjallisuuden ulkopuolisina rakenteina. Subjektiksi kasvamisen ja politisoitumisen yhteyttä korostava Giovanna Covi kirjoittaa: ”Nykyinen länsimaiseen episteemiin kohdistuva purkamisprosessi on todellakin uusi kopernikaaninen vallankumous, joka avaa meille täysin muuttuneen maailman” (2003, 162-163).

Teoksen karibialaisen osuuden aloittaa paikantamisen problematiikkaan keskittynyt Sara Eevan kirjoitus. Eeva tarkastelee kreolalaisen kulttuuri-identiteettiä Jean Rhysin romaanissa *Wide Sargasso Sea* (1964) ja hyödyntää muidenkin tutkijoiden käyttämää kulttuurisen hybridin käsitettä. Toinen tärkeä lähtökohta analyysille on Yhdysvalloissa opiskelleen Trinh Minh-han teoretisoima ”Sopimatton Toinen”. Käsitettä käytetään kreolalaisen, Rhysin kirjoittaman ”valkoisen neekerin”, vastarinnasta ja asettumisesta

yläluokkaisen englantilaismiehen avio-
vaimoksi.

Matka kyseenalaistamattomissa olevan, valkoisen kolonialistisen miehen mukana vie päähenkilö Antoinette / Berthan britti-imperiumin keskukseen. Hän joutuu paikkaan, joka on varattu kirjallisuushistorian sopimattomille, mielenvikaisille ja usein etnisille naisille. Vanhan kartanon ullakolle johtava matka saa toisen merkityksen kuin matka eurosentrisessä maailmankirjallisuudessa: ”matka Englantiin on matka eristykselle ja tuhoon” (Eeva 2003, 120). Myös antigualaisyyntyisen Jamaica Kincaidin tuotannossa syntyy Englannin todellisuus, jota kuvataan ensin välitulana. Tämä ”leveä, syvä ja pimeä” tila on todellisuuden ja ajatuksen välillä. Dekolonisaatiota painottavan Giovanna Covin huomio koskee virkkeitä ja kiinnittyy jälkistrukturalismin teoriaan: se koskee sekä kieltä merkitysjärjestelmänä että todellisuutta symbolisen referenttinä. Kuvitellun, kielellisen ja todellisen muodostama epäjatkuva tai kompleksinen tila on Kincaidin tekstissä ilmaistu elonjäämisen tapana, paikaltaan siirtymisenä. Rohkaisten ruumiillistuneeseen puhetapaan Giovanna Covi tulkitsee: ”Virke (latinan sanasta sentire) on tunne; se on kohtaaminen, intohimo, identiteetti joka on olemassa hetken ja josta sitten tulee Lucyn tavoin ”suuri hämäryys”. Virke on Lucy...” (Covi 2003, 163.) Kincaidin esseen ”Seeing England for the First Time” puhujaminän näkemät Dovern valkoiset kalliot, jotka vain näyttävät valkoisilta, merkityksellistyvät virkkeen

tekemisen ja tuomion kautta (englannin sanasta sentence). Kuvitellut virkkeet rajoittavat tapahtumien ja todellisuuden merkityksiä (yhdeksi), antavat olemassaoloa määrittävät tuomiot. Kalliot, jotka merkityksellistyvät ristiriitaisesti valkoisina, viittaavat Kincaidin esseen puhujaminän kokemuksiin kreolina ja brittiläisyyden mustana merkitsijänä. Giovanna Covi tulkitsee edelleen ”valkoisten kallioiden” merkitsevän ymmärrystä hylkäämisestä, toiveesta, että kaikki Englantia koskeva kuolisi, ja samalla ymmärrystä niin eloonjäämisen välttämättömyydestä kuin tarpeesta elvyttää voimia uutta lähtöä varten.

Jopi Nymanin artikkelissa saapumisen ja kotiinpaluun kyseenalaistaminen on toisen suuntaista. Mustasta Britanniasta Karibialle (ja takaisin) palaava *A State of Independence* -romaanin päähenkilö on maskuliinisuudessaan kriisiytynyt siirtolainen, joka kotisaarelle palattuaan edustaa pikemmin englantilaistunutta natiivia intellektuellia kuin St. Kittsin alkupe räisväestöä. Jälkikolonialismin aiempaa paradigmaa kritisoiden Nyman osoittaa, että rotuun pohjautuva yhteisöllisyys on nostalginen fantasia, joka perustuu vanhentuneelle käsitykselle globalisaation tilanteesta. Fanonilainen vallankumousromantiikka epäonnistuu, sillä kansalliselle kulttuurille kasvavaa kollektiivista toimijuutta ei ainakaan Caryl Phillipsin romaanissa kohtaa (Nyman 2003, 215, 220)

Nymanin teesi on, että kansallisen identiteetin rapistuminen merkitsee

paikkasidonnaisen kodin ja kodin käsitteen kyseenalaistumista. Selviytymisstrategiaksi hän tarjoaa Homi Bhabhan esittämää kolmannen tilan hyväksymistä. Siirtolaisen diasporinen identiteetti ei siten merkitse pysyvää kodittomuutta ja maanpakolaisuutta, vaan päähenkilön identiteetti määrittyy pikemminkin mustan brittiläisyyden vaikutusyhteydessä.

Vieraaseen kotiin -teoksen Yhdysvallat-osassa tarkastellaan 1970-luvun kansalaisoikeustaistelujen jälkeistä aikaa, jolloin politisoitunut afrikkalaisamerikkalainen identiteetti tuli haastetuksi yhteisön sisältä. Ensimmäinen osa tarjoaa työkaluja eron ja erilaisuuden hyväksymiselle: se esittelee positiivisia mahdollisuuksia, heuristisia apuvälineitä ja strategioita, jotka osoittavat marginaaliin siirrettyjen ja vähemmistöidentiteetin onnistumisia. Pirjo Ahokas tuo nähtävälle kenties kaikkein merkittävimmän mustan feministin ja kirjailijan Alice Walkerin ajattelua. Kulttuurihistoriallisesti tarkkanäköisesti Ahokas perustelee, kuinka Walkerin romaani *Meridian* (1976) teki tilaa mustien naisten poliittiselle olemassaololle ja heidän identiteettiensä heterogeenisyydelle. Ahokkaan löytö on mahdollisuus uuteen eettiseen diskurssiin. Oma aikaansa edeltäen (myös) Alice Walker näki kumoksellista potentiaalia performatiivisessa subjektuudessa ja identiteetissä, joka muuttuu jatkuvasti.

Toinen voimakkaasti toivoa ylläpi-

man vettä” velvoittaa ottamaan poliittisen vakavasti. Rantonen haastaa lukijansa arvioimaan kirjallisuuden ja kirjallisuudentutkimuksen merkitystä ideologiakriittisesti ja suhteessa maailman tilanteeseen. Hänen mukaansa kolonialismin ja patriarkalismin vaikutukset ulottuvat sekä länteen että Afrikkaan, Latinalaiseen Amerikkaan ja Aasiaan; ne vaikuttavat kaikkien maailmankatsomuksiin, vaikka mm. suomalaista kirjallisuutta ei voikaan yksinkertaisesti liittää postkoloniaaliin kirjallisuuteen.

Poliittisena eleenään Rantonen keskittää uudelleen tapaamme tarkastella todellisuutta. Liukuvat ja liikkuvat toiset eivät niinkään ole jotakin kysymyksen alaiseksi asetettavaa kuin on se fiktiivinen raja, jonka takana piilottelee kiinteä ja yhtenäinen subjekti. Kansa, kansallisuus ja koti ovat kuvitteellisia, kulttuurisidonnaisia muodostelmia. Kuuluminen johonkin on sen sijaan syvästi ihmisyyttä koskettava kysymys.

Vieraaseen kotiin tuo suomenkieliseen kontekstiin uutta karibialaisen kirjallisuuden aineistoa ja ennen kaikkea anglo-amerikkalaisen yliopistolaitoksen piirissä tuotettua teoriaa. Kielellinen rajanylitys on mielestäni tärkeä. Toinen merkittävä ansio on yritys ylittää imperialistinen projekti: lähtökohdiltaan eettinen ja poliittinen pyrkimys jäljittää nykyaikaista monikulttuurista kokemusta Yhdysvalloissa, Karibiassa ja Euroopassa. Tämän

seurauksena historiallinen tiedon intressi – paitsi tutkijan, myös lukijan kiinnostus – kohdistuu uudelleen, kategorioiden ja historian välitiloihin. Vielä nähtäväksi jää, minne ”ylipaikallisuuteen” kurottava teoria yltää globalisaation paikallistamisen kysymyksissä, sen rotu- ja sukupuolivaikutusten arvioinnissa ja millaisia kysymyksenasetteluja kirjallisuudentutkijoille esitetään paikallisista käytännöistä.

Sanna Kallioinen

Valkeakari kartoittaa perinnettä edelleen 1890-luvun lopulta aina Ralph Ellisonin romaaniin *Invisible Man* (1952), joka on ensimmäinen hänen varsinaisesti analysoimistaan teoksista.

Sinänsä on kiinnostavaa lukea, miten esimerkiksi sellaiset tunnetut mustat kirjailijat kuin James Weldon Johnson, Zora Neale Hurston, Langston Hughes, Jean Toomer tai Nella Larsen kehittivät väitöskirjassa tarkasteltavaa traditiota. Pian alkaa kuitenkin toivoa, että kohdeteksteihin päästäisiin käsiksi hieman ripeämmin. Jäsennyksellisesti johdannon ja sitä edeltävän prologin erottaminen toisistaan tuntuu tarpeettomalta, sillä sellaiset perinteisesti johdantoon kuuluvat asiat kuten tehtävänasettelu ja työssä käytettävä teoriapohja otetaan esiin jo prologissa. Ratkaisuun lieneekin vaikuttanut se, että yhdistettyinä jaksot olisivat lohkaisseet huomattavan osan työn sivumäärästä.

Valkeakari täsmentää monitieteisten lähtökohtiensa olevan mustan kansankielen ja performatiivisuuden tutkimuksessa, musiikkitieteessä ja uskontohistoriassa (s. 16), mutta hän tähdentää myös Henry Louis Gatesin mustan kirjallisuuden intertekstuaalisuutta koskevan teorian suurta merkitystä koko tutkimusalalle. Ellisonin kohdalla kirjoittaja nostaakin musiikkillisten ainesten käytön rinnalle Gatesin avainkäsitteen *Signifyin(g)*. Se vertautuu jazzin ja bluesin improvisaatio-otekniikkoihin, sillä Gates näkee afrikkalaisamerikkalaisen kirjallisuuden epäsuorasti toistavan tai muotoilevan uudelleen jotakin ennestään tunnettua mustaa tai

valkoista lähdettä. Tällöin on usein kyseessä epäsuora parodinen tai ironinen vihjailu, suostuttelu tai kielellinen leikitely. Valkeakari argumentoi hyvin tehdessään lukijalle ihailtavan selväksi, miten hänen oma panoksensa eroaa hänen käyttämästään tutkimuskirjallisuudesta. Kun aikaisempi tutkimus on pitänyt mallinaan James Baldwinin tuotantoa, kirjoittaja väittää Ellisonin tyyllillisesti uutta luovan romaanin toimineen modernistisena kimmokkeena hänen seuraajiansa estottomalle ja monitasoiselle uskonnollisen diskurssin hyödyntämiselle.

Väitöskirjan lukuja yhdistävät toisiinsa Ellisonin humoristisesti subversiivisen messiaanisen ja syntipukkidiskurssin hyödyntäminen sekä näiden diskurssien kytkeminen mustien kokemaan epäoikeudenmukaisuuteen ja rassistiseen syrjintään. Sujuva lähteiden kanssa keskustelu pääsee ehkä parhaiten oikeuksiinsa Ellisonia ja Morrisonin *The Bluest Eye* -teosta käsittelevissä osioissa. Valkeakari pitää Morrisonin romaanin päähenkilöä Pecolaa mustan yhteisön julmuuden kohteeksi joutuvana syntipukkina ja käänteisenä Kristus-hahmona. Analyysien kiinnostavuutta lisää se, että lähdeaineistonsa hallitsevalla Valkeakarilla on tarpeellinen taito lukea myös sisäistetyn rasismin ilmentymiä. Tämä näkyy varsinkin *The Bluest Eye* -romaanin omintakeisesta ja perusteellisesta luennasta.

Kolmanneksi tarkasteltavan kirjailijan, Leon Forrestin, kokeelliset teokset ovat jääneet sekä lukijamääriltään että tutkijoiden keskuudessa paljon vähemmälle

huomiolle. Tämä luonnollisesti jättää runsaammin tilaa tutkijan omille väitteille ja tulkinnoille. Yleisesti ottaen Valkeakari katsoo performatiivisten piirteiden liittävän Ellisonin, Morrisonin ja Forrestin teoksia toisiinsa. ”Performatiivisuus” ja ”performanssi” sekä sellaiset käsitteet kuin ”performatiivinen eetos” esiintyvät jo väitöskirjan alkuosassa, mutta varsinaiseen terminologiseen selvitykseen ryhdytään vasta Forrestin teoksiin tultaessa väitöskirjan puolivälissä. Valkeakarin teoreettisina innoittajina ovat ennen kaikkea Joseph Roach ja Kimberly B. Benston, jonka teosta *Performing Blackness* hän testaa Forrestin Witherspoon-Bloodworth-trilogiaa käsittelevässä luvussa. Forrestin trilogiassa mustien lynkkaukset vertautuvat Jeesuksen ristiinnaulitsemiseen, ja kirjoittaja soveltaa performanssiajutusta juuri näiden julmien kansankokousten esityksellistämiseen. Lisäksi hän osoittaa, että lynkkauksiin liittyvään kristilliseen ylösnousemuskertomukseen sisältyy myös afrikanistisia aineksia.

Mustan tutkimuksen painotus näyttäisi olevan nimenomaisesti performanssi-käsitteessä. Toisaalta taas jo kauan kulttuurin- ja kirjallisuudentutkimuksen keskiössä ollut performatiivisuus-käsite yhdistyy nykyisin liki automaattisesti Judith Butlerin sukupuolen esittämistä koskeviin teorioihin. Vaikka Butlerin performatiivisuuteen ei väitöskirjassa viitatakaan, tässä olisi silti toivonut terminologista rajankäyntiä. Korostaahan Gateskin myös länsimaisen, valkoisen teorian tuntemusta. Ajatukselta ei vältty

varsinkaan siksi, että kirjoittaja puhuu performanssin yhteydessä mustien identiteettien muotoutumisesta. Väitöskirjan kahdessa viimeisessä luvussa hän lisäksi nostaa identiteetin osatekijöistä sosiaalisen sukupuolen työtään strukturoivaksi pääperiaatteeksi (”a major structuring principle” s. 170). Tuolloin tutkimuskohteena ovat mustien miessaarnaajien ja naispuolisten hengellisten johtajien representaatit.

Painotuksen siirtyminen sukupuoleen työn tässä vaiheessa ei voi olla oudostuttamatta, sillä musta feministinen kirjallisuudentutkimus nosti jo varhain näkyviin mustien naisten kokeman moninkertaisen sorman sekä korosti alitajun järjestelmien limittäisyyttä. ”Rotu”, sukupuoli ja niihin liittyvä luokka-asema ovat olleet tasa-arvoisia muuttujia myös mustan maskuliinisuuden tutkimuksessa. Valkeakari perustelee ratkaisuaan kytkemällä valitsemansa teokset mustien hengellisessä yhteisössä käytyyn naispapeusdebattiin ja siten sukupuoliroolikeskusteluun. Mieskirjailijoiden mieskuvaa käsittelevässä luvussa hän analysoi miespuolisia saarnaajahahmoja Ernest Gainesin, Randall Kenanin ja John Edgar Widemanin romaaneissa. Naisten kuvaukset on puolestaan poimittu mustien naiskirjailijoiden teoksista. Esimerkiksi Kenanin *Visitation*-romaanin erittelyssä olisi päästy syvemmälle hyödyntämällä mustan homoseksuaalisuuden tutkimusta kahta Kenania koskevaa artikkelia laajemmin.

Miessaarnaajien hahmot on inhimillistetty paljastamalla heidän haavoittu-

vuutensa ja erehtyväisyytensä, kun taas autonominen subjekti osoittautuu ensiarvoisen tärkeäksi Toni Morrisonin, Gayl Jonesin ja Octavia Butlerin luomille naisaarnaajille. Kirjoittaja toteaaakin, että tutkittavien romaanien hengelliset naisjohtajahahmot tekevän kunniaa pitkään unohdetuille mustille naisedeltäjilleen. Naishahmojen analyyseissa korostetaan ruumiillisuutta ja keskitytään pelastusproblematiikkaan. Valkeakari pitää koko ajan historiallisena kontekstina Yhdysvaltoihin tuotujen mustien kärsimyshistoriaa. Jo aikaisempi luku osoitti Morrison-tutkimuksen runsauden. Valkeakari painottaakin keskittyvänsä *Beloved*-romaanissa vähemmälle huomiolle jääneeseen Baby Suggsin hahmoon. Orjien julma ja epäinhimillinen kohtelu on hyvässä tiedossa, mutta lukijaa vähintäänkin säpähdyttää *Beloved*-analyysin osa, jossa pohditaan sitä, miten orjien rautakuolaimet vaikuttivat mustaan identiteettiin.

Valittuja romaaneja luonnehtii huoli mustien identiteeteistä, yhteisöstä ja tulevaisuudesta. Tulkinnoissaan Valkeakari onnistuu osoittamaan, miten hänen tarkastelemaisensa teokset hyödyntävät uskonnollisen diskurssin ja usein myös mustan musiikin eri muotoja. Aika ajoin kirjoittajan ”temaattisiksi yhteenvedoiksi” kutsumat jaksot katkaisevat lupaavasti alkaneen argumentoinnin ja vievät tilaa tekstianalyyseilta. Väitöskirjan puolitiehen jäävä lopetus on omiaan tehostamaan hajanaisuuden vaikutelmaa. Katsaus tutkielman muodolliseen puoleen osoittaa sen olevan erittäin huolellisesti laadittu.

Haittana pidän kuitenkin tieteellisessä työssä tarpeellisten henkilö- ja asiahakemistojen puuttumista.

Kokonaisuudessaan Valkeakarin väitöskirja on vaatinut suuritöisen esivalmistelun. Kirjoittaja hallitsee suvereenisti uskonnollisen diskurssin ja laajan tutkimuskirjallisuutensa. Intertekstuaalisen suhteiden jäljittäminen ei ainoastaan paljasta, että hän on perehtynyt erinomaisesti mustaan kirjallisuuteen ja kulttuuriin, vaan se on alan muille tutkijoille sekä antoisaa että informatiivista. Englanninkielisen teoksen toivoo löytävän myös kansainvälisen lukijakunnan.

Pirjo Abokas

haastatteluiden pohjalta sitä, miten tämä tulkitsi radikaalisti uudella tavalla antiikin ajatuksia elämisen taidosta tai elämästä taideteoksena (kreikkalaisten tekhnē tou biou). Sepän väitöskirjassa urakka on toki isompi. Hänen hankkeensa painopiste poikkeaa Foucault'n ja queer-politiikan suhdetta tutkailevan Halperinin vastaavasta.

Seppä etsii esteettisiä tematisointeja Foucault'n koko tuotannosta. Lisäksi hänen projektinsa liittyy feministisen filosofian projektiin sekä siihen, miten Foucault'n tuotannosta, nimenomaan hänen eettisestä ja esteettisestä ajattelustaan, löytyy välineitä feministisen filosofian kehittelyyn radikaalin pluralismin ja postfeministisen moniäänisyyden suuntaan. Työnsä lopussa hän pyrkii solmimaan yhteen viime vuosikymmenien keskustelua ruumiillisuudesta, sukupuolinormien horjuttamisesta nykyaikaisessa, dragista ja performatiivisuudesta. Pakollinen Butler-annos esitetään lopussa ikään kuin myöhästyneenä *Gender Trouble* -referaattina sen sijaan, että rikasta postfeminististä keskustelua olisi hyödynnetty johdonmukaisesti kautta työn ja solmimalla postfeministinen argumentaatio kiinteäksi osaksi työn kokonaisuutta. Nyt työn huojautelu eri feminististen näkökulmien välillä saa pohtimaan ohjauksen roolia väitöskirjan syntyprosessissa. Yleisesti ottaen tekijä on varmemmalla pohjalla pyrkiessään osoittamaan esteettisen periaatteen läpäisevyyden Foucault'n ajattelussa kuin selvitellessään feministin subjektin suhdetta foucault'laiseen filosofian perinteeseen.

Väitöskirja jakautuu kolmeen pääjaksoon, joista ensimmäisessä Seppä keskittyy Foucault'n varhaisuutuuteen. Siinä hän rinnastaa toisiinsa Foucault'n tiedon arkeologian ja avantgarden esteettiset periaatteet. Työn toisessa osassa hän selvittää Foucault'n vallan analytiikan luonnehtimaa geneologista projektia. Juuri tämä biovallan ja diskursiivisen vallan käsitteillä operoiva Foucault on yleensä ollut feminististen lukutapojen kohteena. Teoksen kolmas osa keskittyy eettiseen käänteeseen, subjektin suhteeseen itseensä erilaisten minä-tekniikoiden näkökulmasta sekä Foucault'n ja postfeministisen ajattelun rinnastamiseen, jossa työn eri ainekset jäävät ongelmallisesti toisistaan irrallisiksi palasiksi.

On ilahduttavaa, että feministinen tutkimus vakiinnuttaa paikkaansa myös suomalaisessa filosofisessa estetiikassa, edelsihän tätä väitöskirjaakin suomalaisesta feminististä estetiikkaa monipuolisesti esittelevä artikkelikokoelma *Kauneuden sukupuoli* (2002), jonka toinen toimittaja Seppä oli. Tässä esittämäni kritiikki liittyy pitkälti siihen, että feministisen estetiikan kuten yleisemminkin feministisen teorian kentällä vallitsee jo nyt melkoinen näkökulmien moninaisuus. Sama moninaisuus, joka ajoittain yltyy ristivedoksikin, näkyy hyvin selvästi siirryttäessä keskustelemaan Foucault'n feministisistä lukutavoista. Seppä esittää monipuolisesti perustellen oman kantansa. Hän lähtee ajatuksesta, että Foucault'n merkitys feministiselle teorianmuodostukselle ja radikaaleille feministisille käytännöille on huomattava. Samalla hän suhtautuu

pale, jossa näiden ajattelua tarkastellaan kriittisesti, tuo helpotusta koko työn keskeiseen ongelmaan. Vaikka Seppä pyrkii sitomaan oman työnsä Jana Sawickin radikaalisti moniarvoiseen feminismiin ja Judith Butlerin postfeministiseen ajatteluun, se on samalla pinnanalaisesti tiukasti sidoksissa sukupuolieron feminismin käsitteistöön. Tämän vuoksi väitöskirjan käsitys feminismistä, sukupuolesta ja seksuaalisuudesta jähmettyy ongelmallisen konservatiiviseksi.

Englanninkielisessä väitöskirjassa pinnanalainen, työstämättä jäävä sidos sukupuolieron feminismiin näkyy esimerkiksi siinä, että teoksessa toistuva *sex(ual) /sexual identity* -termistö viittaa toistuvasti sen kummemmista selityksittä – mihin? Seksuaalisuuden, sukupuolen ja identiteetin käsitteet ovat kautta teoksen ongelmallisella tavalla solmussa, vastaavalla tavalla jää työstämättä etiikan ja politiikan suhde. Seppä huomauttaa kohteliaasti sukupuolieron feministien saamasta kritiikistä, joka liittyy luokkaan ja rodullistaviin käytäntöihin, mutta hän vaikenee kokonaan näiden teorioiden heteroseksistisyydestä käydystä keskustelusta. Jälkimmäinen keskustelu kuitenkin avaisi huomattavan hedelmällisiä tarkastelukulmia yhtä lailla feminismin haasteisiin, Foucault'n sukupuolisokeuteen kuin tämän ajattelun radikaaliin queeriuteen, jonka pohjalta voisi kehittää erittäin kiinnostavia rinnastuksia hegemonisia valta-asemia haastavan postfeministisen ajattelun suuntaviivoiksi. Tämä ”halperinilainen” haaste väitöskirjassa valitettavasti ohitetaan kokonaan.

Ehkäpä juuri Halperinin työstämä puoli Foucault'n ”myöhäistuotannosta” tarjoaisi feministiselle projektille toimivamman analogian lähtökohdaksi kuin se problematisoimaton ajatus naiseudesta, mihin Seppä työssään sitoutuu (ohittaen kokonaan Butlerin työn mahdollistaman postfeministisen projektin, jossa väitöskirjassakin hahmoteltu kysymyksenasettelu on ollut alusta läsnä saakka). Feminismin haaste Foucault'lle ei kenties olekaan siinä, että meidän tulisi vaatia naispuolisia esimerkkejä ”hullun”, ”vangin” ja ”homon” rinnalle. Kenties haaste ja mahdollisuus liittyvätkin tietämisen ja puheoikeuden radikaaliin positionaalisuuteen, jota Halperin Foucault'n pohjalta kehittää. Tällöin naiseus ja samansukupuolisen rakkauden ja seksin ”marginalisoivat” käytännöt voidaan tulkita esimerkeiksi ”eksentrisestä positionaalisuudesta”, subversiivisista tietämisen ja tutkimisen paikoista. Jos Foucault'ta luetaan ”toisuuden” mahdollisuuksista ja toiseuttamisen käytännöistä kirjoittavana teoreetikkona, hänen antiaan feministiselle projektille voisi lähestyä hyvinkin eri näkökulmasta kuin nyt tarkastellussa hankkeessa. Väitöskirjassa luonnollistetun naiseuden jalkoihin jäävä foucault'lainen (miesten homokulttuuriin keskittyvä) eettinen projekti voisi sittenkin tarjota paradigman myös subversiivisen feministisen ajattelun työstämiselle, jossa toteutuisi feminismille ja etiikalle yhteinen *toisin ajattelemisen* haaste.

Pia Livia Hekanaho